

A DEBRECENI EGYETEM HABILITÁCIÓS FÜZETEI

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

HABILITÁCIÓS TÉZISEK

ÍRTA:

Dr. Balogh Judit

aki

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYOK TUDOMÁNYÁGBAN
habilitáció elnyerésére pályázik

DEBRECEN

2014

MESTER – TANÁR

Tudósegéniségek munkássága a régi debreceni jogi karon

Bevezetés

A jogtudomány bizonyos tárgyainak oktatása Debrecen oktatási intézményeiben (előbb a Református Kollégiumban, majd a Református Jogakadémián) 1742 óta folyik, az első jogi tanszék a Kollégiumban 1800-ban alakult, az *egyetemi szintű* jogászképzés pedig az 1912:XXXVI. törvénycikkkel létrehozott, munkáját ténylegesen 1914 őszén megkezdő Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem keretei között indult meg. A Jog- és Államtudományi Kar az egyetem három alapító kara (a hittudományi, a jogi és a bölcsészettudományi kar) közül a legnagyobb volt: oktatói állományát a *Jankovich Béla* Vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1914. március 14-én kiírt pályázat alapján állították össze akként, hogy a kandidálók munkásságát a budapesti és a kolozsvári tudományegyetem professzoraiból kinevezett szakbizottság értékelte. Ennek előterjesztése alapján nevezte ki a miniszter a kar 12 tanszékére az első tíz nyilvános rendes, illetve két nyilvános rendkívüli tanárt. (Eközben a Hittudományi Karon hét nyilvános rendes tanár és négy előadó, a bölcsészettudományi karon pedig hat nyilvános rendes és három nyilvános rendkívüli tanár nyert kinevezést az 1914/15. tanévre.) Az induláskor a kar hallgatói létszáma is messze a legmagasabb volt a három között, nagyjából az egyetem beiratkozott hallgatóinak 2/3-át tette ki (Az I. félévben 199 rendes és 16 rendkívüli hallgató, azaz mindösszesen 215 fő tanult a karon, miközben a II. félévben 198 rendes hallgató iratkozott be akkor, amikor az egyetem összes hallgatói létszáma 354 illetve 332 volt.)

A számok mellett a nevek is beszélnek: a hajdani kar oktatói közül – csak néhányat megemlítve – került ki miniszter (*Bernolák Nándor* népjóléti miniszter), több akadémikus (*Iványi Béla*, *Tóth Lajos*, *Nizsalovszky Endre*, *Marton Géza*), habilitált itt nagykövet (*Ullein-Reviczky Antal*), királyi ítélőtáblai bíró (*Sárffy Andor*), későbbi európai híru római jogász professzor (*Pólay Elemér*) és neves egyházjogász (*Boleratzky Loránd*), továbbá hallgatói sorában üdvözölhetett – mások mellett – olyan későbbi elismert tudós jogászokat is, mint *Bihari Ottó*, *Nagy László* és *Cséka Ervin*. A szűkebb pátria értelmiségi elitje köréből pedig hadd jegyezzük meg, hogy két évig a kar hallgatója volt *Berényi Dénes* későbbi atomfizikus akadémikus is.

Az elődök munkássága az egyetem fejlődésében is mély nyomokat hagyott: e kar adta az első választott rektort (a büntetőjogász *Bernolák Nándor* személyében – akivel szemben

mellesleg a volt debreceni joghallgató, *Ady Endre*, kifejezett ellenszenvvel viseltetett), jogász rektor adta át a klinikatelepet és kezdte meg ugyanabban az évben az egyetem főépületének építését (*Illyefalvi Vitéz Géza*), szintén jogász rektor alatt rendelkeztek a botanikus kert felállításáról, és a doktoravatáskor a diáktóga használatáról (*Szentpéteri Kun Béla*), jogászprofesszor rektori időszaka alatt alakult meg a Debreceni Egyetem Doctorainak Baráti Köre (*Tóth Lajos*), a jogi kar adta az egyetem első emberét, amikor letették az egyetemi templom alapkövét, de ekkor került először napirendre a gyógyszerészképzés és az angol szak beindítása, és ekkor kezdte meg működését az olasz tanszék is (*Bacsó Jenő*). Ez utóbbi jogász rektor volt az egyetemi integrált képzés egy speciális módjának bevezetője, a jogi és a bölcsészettudományi kar együttműködésében megvalósult *Karközi Kisebbségi Intézet* létrehozója is.

A régi kar utolsó tanévében, az 1948/49-es akadémiai évben már Jog- és Közigazgatástudományi Kar néven működött, majd Dobi István miniszterelnök az 1949. június 24-én kelt, 4105/1949. (134.) Korm. sz. rendeletével a kar működését 1949. augusztus 30. napjától „további rendelkezésig” *szünetelni* rendelte. Ez a szünetelés a valóságban a képzés megszüntetését jelentette, hiszen az eleddig Debrecenben működött professzorokat a miniszter (*Ortutay Gyula*) más karokra (Szeged és Pécs tudományegyetemeinek jogi karaira) „osztotta be”, helyezte át. A hallgatóknak is csak Szeged, Pécs vagy Budapest jogi karán volt módjuk befejezni jogi tanulmányaikat, ami (a kar hallgatóinak származási-területi összetételét ismerve és hozzátéve, hogy 1949-50-ről van szó) számukra komoly megterhelést jelentett.

Oktatók és hatások

A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának kiváló professzorai voltak. A meghatározó egyéniségek igen jelentős része már egyetemi időszaka alatt is kitűnt tehetségével, szorgalmával és szakmai érdeklődésével. A kar oktatói közül sokan kapták meg egyetemi tanulmányaik végén képesítésüket *sub auspiciis Regis*, azaz királyi gyűrűvel. (A kiváló tanulmányi előmenetelre való törekvés a későbbiekben is a kar jellemzője maradt. Az egyetemen szerzett, ekkor már kormányzógyűrűs doktoravatások feldolgozásából is kitűnik, hogy a jogi kar szép számban adta a *sub auspiciis Gubernatoris* doktorokat – és sokan voltak csak hajszállal az alatt (pl. Nizsalovszky Endre, Boleratzky Lóránd).

Az újonnan alapított debreceni jogi kar első professzorai döntően a Debreceni Református Kollégium tanárai sorából kerültek ki, hiszen maga az egyetemi képzés is a kollégiumi jogoktatásból fejlődött ki. (Az egyetemmé alakulás történetét szentpéteri Kun Béla írta meg és Szabó Béla, valamint Csohány János dolgozta fel munkáiban). Az egyetem és a kollégium közötti szoros kapcsolat bár később lazult, de a kollégiumnak az a felfogása, hogy a hallgatókat nem csak a hivatásra megtanítani, hanem széles látókörrrel, minden tekintetben nevelni kell, az innen átkerült professzorok szinte mindegyikét jellemezte. Ezért van az, hogy számtalan példát kínálnak a professzori életrajzok a gondoskodó, hallgatókat támogató oktatói kezdeményezésekre (vö. pl. Bacsó és Nizsalovszky személyes, kari tanácsi vagy egyetemi tanácsi megnyilvánulásait), de ez a felfogás a kiindulópontja a kar oktatói utánpótlás-nevelő munkájának is. Annak ellenére, hogy a XX. század első felében nyoma sem volt doktori programoknak, a kar sok esetben első helyen hívott meg egy-egy tanszékre korábbi hallgatót, és tudta megtartani (vagy visszahívni) a kiemelkedő tehetségeket habilitációra, majd akár tanszékbetöltésre is. Az egyik nagyon egyértelmű példája ennek Nizsalovszky Endre pályája első lépéseinek gondozása, majd – évtizedes igazságügyi minisztériumi karrierje mellett – meghívása a megüresedett Kereskedelmi és váltójogi tanszékre.

Természetes, hogy egy egyetemi kar oktatói állományába a szükséges valamennyi professzort sem a Kollégium, sem a későbbiekben maga a kar nem volt képes kitermelni, azaz mindig szükség volt megfelelő külső szakférfiú befogadására is. Az egyetem meghívási gyakorlata nagyon kiforrott volt – és komoly minisztériumi kontroll alatt állt. Számtalan esetben lángolt fel a vita arról, vajon a professzori státuszok betöltése az egyetemi autonómia körébe tartozik, vagy – az egyetemi szándékaitól akár függetlenül – a miniszter előjoga az, hogy kit terjeszt a kormányzó elé kinevezésre. (Ha nem a debreceni, hanem az ismert budapesti példát hozzuk, akkor például Magyary Zoltán nagy port felvert kinevezését kell említenünk.)

A kívülről meghívott professzorok közül példaként a jogtörténészek: Iványi Béla vagy Baranyai Béla említhető, akik az Országos Levéltár munkatársaként kerültek a jogtörténeti tanszék élére. Iványi már 1914-ben elismert kutatónak, a városi és magánlevéltárak tudós feldolgozójának számított, kinevezésével a debreceni jogi kar már indulásakor komoly szaktekintéllyel gazdagodott. (1914-től rendkívüli, 1917-től rendes tanára volt a karnak.) Szakmai tekintélyét – tehetsége mellett – az oklevelek és a rendi korszakból származó levéltári anyagok feldolgozásához elengedhetetlen latin nyelvtudása növelte, amely országosan elismert (jog)történésszé avatta, és amely megalapozta sikeres forráskiadói

tevékenységét is. Személye által a debreceni jogi karon a levéltári kutatásokat előtérbe helyező jogtörténeti kutatási gyakorlat honosodott meg, amelybe a professzor a hallgatókat is igyekezett – speciálkollégiumok és pályadíj-kitűzések révén – bevonni. Hasonló szakmai munkásságot fejtett ki a Debrecenben töltött 17 professzori év alatt Baranyai Béla is: oktató- és kutatómunkájának középpontjában szintén a középkori források feltárása és feldolgozása volt.

A régi debreceni jogi kar fennállása alatt – annak ellenére, hogy az országban mindössze négy jogi kar működött – meglepően sokszor kényszerült tanszékhelyettesítésre.

A Baranyai Béla halála után üresen maradt tanszéket például a kar miniszteri engedély hiányában nem tudta betölteni, ezért az oktatást helyettesítéssel kellett megoldani. A karon egyébiránt nem volt ritka a helyettesítés, többen sokszor hosszú évekig látták el kényszerből az üres tanszékek oktatási feladatait (ilyenkor természetesen megfelelő díjazást utalványozott számukra a vallás- és közoktatásügyi miniszter). A kar sokoldalú helyettesítőjének bizonyult Szentpéteri Kun Béla, a kar leghűségesebb oktatója, aki az alapítástól 1947-ig állományban volt, aki a jogtörténet tárgyainak gondozását is átvette.

Később a tanszéket a nemzetközi jogász professzor Flachbart Ernő helyettesítette, a magyarról az egyetemes, európai jogtörténet oktatására helyezve át a hangsúlyt. Flachbarth Ernő származása, azaz személyes indíttatása, korai munkái, és szűkebb szakterülete, a kisebbségi jogok kutatása alapján is jogosítva érezhette magát a jogtörténet, különösen az európai alkotmány- és jogtörténet oktatására. Származását tekintve ugyanis a professzor szepesi szász volt, akinek közössége az első világháború után elcsatolt területen fekvő Késmárkon 1918 novemberében kijelentette, hogy továbbra is Magyarországhoz kíván tartozni, de ez a törekvésük nem járt sikerrel. Korai munkái között a kisebbségek jogi helyzetének utóbbi évtizedekbeli története szép számmal szerepel, és a kisebbségi lét problémái is alapot adtak a professzor számára arra, hogy a jogtörténet oktatását elvállalja. A kari tanács tanszékhelyettesítési döntése mellett szólt továbbá az is, hogy a tanrendben időközben a tárgy neve is megváltozott: az 1946/47-es évtől kezdve Magyar és összehasonlító európai jogtörténet (Alkotmány-, közigazgatás és jogtörténet), majd Általános jogtörténet lett, ekként tehát az eddigieknél is több módot adott arra, hogy az egyetemes (általános) jogtörténet irányai az oktatásban megjelenjenek.

A kar másik legendás helyettesítője Bacsó Jenő volt. Az egyetemi évkönyvek visszavisszatérően szólnak arról, hogy a római jogi vagy a kereskedelmi és váltójogi tanszéket helyettesítette rövidebb-hosszabb ideig, sőt, szükség esetén (rövid ideig) a büntetőjog

oktatását is elvállalta – a hallgatók nagy örömeire. A helyettesítések azonban – a kari jegyzőkönyvek és a visszaemlékezések tanúsága szerint – egyáltalán nem jelentettek szakmai színvonalcsökkenést: a tanszéket helyettesítő professzorok rendkívül felkészülten és lelkiismeretesen oktatták nem saját tárgyaikat is.

A professzorok – talán éppen amiatt, mert a helyettesítések révén különösen jól ismerték egymás diszciplináit is, továbbá mert a kar tanácsa rendszeresen és alaposan áttárgyalta a kar működését érintő valamennyi kérdést – részletes indokolásokkal foglaltak állást a folyamatosan napirenden levő felsőoktatási reformokkal kapcsolatosan. Az 1920-as és 30-as években újabb és újabb minisztériumi javaslatokban kellett véleményt mondani, olyan elképzelésekről, amelyek hol az oktatás egészét, hol az elsajátítandó tárgyakat, hogy a vizsgarendszert érintették. Az általános reform kérdésében többször megnyilatkozott a kar, de az egyes oktatók is (Marton Géza különösen körültekintő munkái érdemelnek kiemelés). Az 1934/35-ben, Bacsó Jenő dékánúsága idején tervbe vett tanszékreformra a kari tanács reagált.

Az oktatói munka a két világháború között nem maradhatott politikai érintettség nélkül. A politika beszivárgott az egyes professzorok életébe, de később az egész intézmény működését is meghatározta egyfajta politikai befolyás az elszakított területek lakossága és fejlődése feletti gondoskodás kötelezettsége miatt.

A „Nagy háború” végén Kiss Géza karrierje tört derékba azért, mert (állítólag egyetemi funkciójában, az ő védekezése szerint magánemberként) részt vett Ferdinánd román király 1919-es, nagykarolyi látogatásán, és mert ellenezte, hogy a kolozsvári magyar professzorok nem tettek hűségesküt a román államnak. Mártonffy Marczel politikai aktivitása az öszirózsás forradalommal élénkült meg, amikor egyértelműen hangot adott baloldali elkötelezettségének, és a polgári radikális párt színeiben 1918. október 31-én a Nemzeti Tanács debreceni végrehajtó bizottságának megválasztott tagja lett. Ezt követően pedig a vezetésével alakult meg az Országos Polgári Radikális Párt debreceni szervezete. A közvetlen politikai szerepvállalás mindkettejük egyetemi karrierjének végét eredményezte.

Mérsékeltabb, de mégiscsak politikai jellegű befolyás volt, amikor Bacsó Jenő rektori évében, az 1938/39. tanévben az Egyetemi Tanács megalakította a *karközi Kisebbségi Intézetet* Kováts Andor jogászprofesszor vezetésével, a jogi és a bölcsészettudományi kar gondozásában. Az intézetnek – elfogadott alapszabálya szerint – két osztálya volt: a) a kisebbségi jogi osztály, melynek feladata *„általában az utódállamok által az elcsatolt területeken életbelépett jogszabályok számontartása, gyűjtése és ismertetése és figyelemmel kísérése annak, hogy az utódállamok mennyiben tartják meg azokat a kötelezettségeket,*

amelyeket a kisebbségeik védelmére kötött nemzetközi szerződéseikből vállaltak”, és b) az általános kisebbségi osztály, amely *“az elszakított magyarságnak, ezenkívül az elszakított területen élő többi nemzetiségnek történelmét, irodalmát, egyházi életét, gazdasági viszonyait stb. tanulmányozni és ismertetni, és erre vonatkozólag minden tudományos és irodalmi publikációt számontartani”* volt hivatott. A Jog- és Államtudományi Kar szempontjából különösen fontos feladatot ellátó karközi intézetben folyó előadások – szintén alapszabályban meghatározott – tárgykörei a következők voltak: nemzetközi jog, különös tekintettel az újabb nemzetközi jogfejlődésre; jogtörténeti kutatások a nemzeti kisebbségi jogkörben; a régi magyar nemzetiségi törvény; más államok régebbi nemzetiségi jogszabályainak és joggyakorlatának ismertetése; történelem; Csonka-Magyarország nemzeti kisebbségei; a régi Magyarországtól az utódállamokba átcsatolt területek nemzeti kisebbségei; a nemzeti önrendelkezési elv; a nemzeti kisebbségekre vonatkozó hazai és külföldi szakirodalom; a nemzeti kisebbségek tanulmányozása; általában a nemzetiségek, illetve a nemzeti kisebbségekre vonatkozó minden kérdés; egyházi élet az utódállamokban. Az intézet e feladatait speciális kollégiumokban vagy meghívott előadók előadásai útján látja el, valamint felállítja, és lehetőség szerint gyarapítja saját szakkönyvtárát. Mivel az országban ekkoriban több egyetemen is létrejöttek (vagy tervben voltak) kisebbségi intézetek, ezért az alapszabály a területi munkamegosztásra utalva úgy rendelkezett, hogy a debreceni intézet a hazai nemzetiségek közül elsősorban a román nemzeti kisebbséggel, míg az elszakított országrészek közül a Romániához csatolt területekre vonatkozó kérdésekkel foglalkozni.

A tudomány művelése

A korábbiakban már említettük, hogy a jogi kar különös gondot fordított a tudományos utánpótlás nevelésére, és számos habilitációs eljárást folytatott le. A levéltári forrásokból közel a teljesség igényével lehet rekonstruálni a habilitációs eljárások menetét. A komoly szakmai megmérettetést a Nizsalovszky Endréről készített tanulmányban dolgoztam fel. Nizsalovszky habilitációjával – kiegészítve ezt a tanszéketöltések kapcsán ismert egyéb szakmai vitákkal, alapos értékelésekkel – képet kapunk arról, milyen aktív volt a korabeli tudományos közélet.

A harmincas évei derekán járó Nizsalovszky tehát a habilitáció okán visszakerült Debrecenbe. Minősítő munkaként – az év elején benyújtott habilitációs folyamodvány 13. sz. mellékletében 14 pontban felsorolt tudományos munkák közül – az *Értékjog és zálogjog*

című, 28 oldalas tanulmányát, valamint *A zálogjogok és a telki teher néhány főkérdése* címmel megjelent 192 oldalas monográfiáját jelölte meg. Az egyetemi habilitációs szabályzat 7. §-a szerinti két hivatalos bírálónak a kari tanács Tóth Lajos és Marton Géza nyilvános rendes tanárokat jelölte ki.

A szabályzat szerinti háromlépcsős eljárás majd' egy évig tartott. Először a dékán által kirendelt Tóth Lajos professzor (mint „előbíráló”) vizsgálta meg a habilitandus által benyújtott anyagokat. Márciusban adott „előleges jelentést,” amely alapján a kari tanács elindította a tényleges habilitációs eljárást: *„Dr. Tóth Lajos, mint a dékán által a magántanári habilitációs szabályzat 7. §-a alapján felkért előadó jelenti, hogy Dr. Nizsalovszky Endre, igazságügyi miniszteri osztálytanácsosi címmel felruházott igazságügyi miniszteri titkár, eleget tett a mondott szabályzat formális követelményeinek. Az előadó jelentésének felolvasása után a kar a habilitációs szabályzat 8. §-ának megfelelőleg elrendelt titkos szavazással a folyamodót 12 (tizenkettő) igen szavazattal egyhangúlag személyes minősültségénél fogva a magyar magánjog tárgyköréből a képesítéshez bocsátja...”* Ezt követően a kari tanács előtt tett szóbeli kollokviumra november 21-én, a habilitációs próbaelőadásra pedig november 27-én délelőtt került sor.

Az eljárás első hivatalos mozzanata Tóth Lajos jelentése volt a jelölt „személyes minősültségéről”, alkalmasságáról. Ebben az előadó – az aktuális követelményeknek megfelelően – a rövid életpálya-ismertetés mellett arra is kitért, hogy a folyamodó *„az 1918/19-es forradalmi mozgalmak alatt, és akkori hivatali székhelye, Gyula r[endezett] t[anácsú] város ellenséges megszállása idején minden tekintetben teljesen kifogástalan magatartásával tanúságot tett arról, hogy nemzeti szempontból teljesen megbízható.”*

Ezt követően a hivatalos bírálók a habilitációs munkákról készített véleményüket adták közre, majd a kari tanács szavazott arról, hogy a jelölt eddigi tudományos eredményeit az eljárás alapjául elfogadják, és ez alapján őt az *admissiora* bocsátják.

Tóth Lajos, és különösen Marton Géza meleg hangú, a figyelmet a kiemelkedő értékekre irányító javaslata alapján Nizsalovszky tudományos alkalmassága nem is lehetett vitás: a 12 kinevezett professzor egyhangú döntéssel engedte őt az eljárás második lépcsőjére, a szóbeli kollokviumra. *(„A szavazás megejtetvén, dékán megállapítja, hogy beadatott összesen 12 (tizenkettő) szavazat, s ezekből mind a 12 (tizenkettő) az admissiora szülő igen szavazat volt. A kar tehát dr. Nizsalovszky Endrét egyhangúlag szóbeli értekezletre (colloquiumra) bocsátja, felkéri dékánt, hogy az ezzel összefüggő teendők tekintetében a maga hatáskörében járjon el.”)*

A szóbeli kollokviumra a korabeli szokások szerint a kari tanács rendkívüli ülésén, valamennyi, a karon alkalmazásban levő egyetemi nyilvános rendes tanár jelenlétében került sor. Bozóky Ferenc dékán és Baranyai Béla, a jegyzőkönyvet vezető professzor mellett jelen volt tehát a kar valamennyi kinevezett professzora: Bacsó Jenő, Haendel Vilmos, Illyefalvy Vitéz Géza, Kováts Andor, Kun József, Szentpéteri Kun Béla, Marton Géza, Márffy Ede, Thegze Gyula, valamint Tóth Lajos. E kollokviumon Tóth Lajos és Marton Géza mellett még Bacsó Jenő nyilvános rendes tanár is tett fel kérdést. Mivel a kari tanács jegyzőkönyvének mellékleteként a kérdések sora fennmaradt, az utókor is meggyőződhet arról, hogy az 1920-as évek végén Debrecenben is több nagy magánjogi tudományos irányzat küzdött egymással: a kijelölt cenzorok közül Tóth Lajos kérdései a fogalmi jogászatot, másnéven a konstrukciós irányzatot képezték le, míg Martonéi a történeti jogi iskola irányvonalát is tükrözték. Míg Tóth Lajos kérdéseire a válaszokat könyvéből „előszedhette” a folyamodó, addig Marton kérdései inkább a habilitációs munka hiányait fessegették, kevésbé kidolgozott fejezeteinek elmélyítését célozták.

A kollokviumon a professzorok a következőkről faggatták a jelöltet:

„I. Dr. Tóth Lajos ny[ilvános] r[endes] tanár

- 1) Az abszolút magánjogok jogi konstrukciója?*
- 2) Mik azok a materiális és mik azok az immateriális abszolút jogok?*
- 3) A zálogjog jogi konstrukciója?*
- 4) Melyik a zálogjogban foglalt legjelentősebb jogosítvány?*
- 5) Zálogul lekötés esetén fedezeti alap-e az adós egyéb ingó és ingatlan vagyona? Van-e eset arra, hogy a zálogjogosultnak előbb a zálogtárgyra kell mennie és csak azután mehet más vagyontárgyak ellen? Van-e eset arra, hogy csak zálogtárgyra mehet a zálogjogosult? Hogy nevezik az utóbbi esetben a zálogjogot?*
- 6) A telki teher abszolút vagy relatív jogviszony-e?*
- 7) Mit tesz az, hogy a magánjogi jogviszony nem egy jogviszony valójában, hanem jogviszony komplexum?*
- 8) Mit tesz az, hogy az öröklési jogviszony valójában tényállásvédelem?*

II. Dr. Marton Géza ny. r. tanár

- 1) Mi a „Wertrecht” és a „Substanzrecht” közti különbség? Mi ennek a különböztetésnek alapja és jelentősége?*
- 2) Mi a „Schuld und Haftung” kitétel lényege, eredete, jelentősége?*
- 3) Mik az újabb magánjogi irodalom főirányai?*

III. Dr. Bacsó Jenő ny. r. tanár

A jogi személyekről, különösen a kereskedelmi társaságok jogi személyiségéről?”

Ezt követően „...a kollokváló távozásával Dékán beható megbeszélés után a habilitációs szabályzat 13. §-a értelmében elrendeli a szavazást és pedig a kar kívánságára titkos szavazást. A szavazás megejtetvén, Dékán megállapítja, hogy beadatott 12 (tizenkettő) szavazat, s mind a tizenkettő a kollokviumot elfogadó igen szavazat volt. A Kar tehát dr. Nizsalovszky Endre szóbeli értekezletét (colloquiumát) egyhangúlag elfogadja, s őt ennek alapján az admissio utolsó állomására, a nyilvános próbaelőadásra bocsátja...”

A magántanári próbaelőadásra 1929. november 27. napján került sor, *A közutak magánjoga* címmel. Erről az előadásról az egyetemi és levéltári anyagokban bővebb említés nem található. Az előadás s szövege nyomtatásban nem jelent meg, azt Nizsalovszky maga is kéziratként említi az Évkönyvben, éves publikációi sorában. A (mindezek alapján egyhangú szavazással megítélt) minősítést az egyetem az eljárási rendnek megfelelően a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez terjesztette fel, aki azt jóváhagyta.

A habilitációval elnyert magántanári cím birtokában volt mód aztán megüresedő tanszék betöltésére pályázni – ahogyan ezt például Nizsalovszky is tette.

Miután valaki a kar adott tanszékére – meghívás vagy pályázat útján, az értékelő eljárás lefolytatása után – kinevezést nyert, vehetett részt aktívan az oktató és a tudományos munkában. A kar oktatóinak tudományos munkásságáról *általánosságban* nem adható értékelés, hiszen voltak termékenyebb és kevésbé termékeny szerzők. Az egyetemi oktatás általános irányultsága viszont jellemezhető. A vidéki jogi karok oktatói állományára általában konzervatív jelzöt szoktak ráhúzni, s így volt ez a debreceni jogi karral is. A retrospektív feldolgozás valóban igazolni látszik ezt a tételt, hiszen a két világháború közötti időszak tudományos munkásságában ma sem látunk „forradalmi” újításokat. A professzorok a jogtudomány fennálló rendszerének bemutatására, értelmezésére, fontolva haladó jobbítására törekedtek, de általában nem drasztikus megváltoztatására. Az a korszak volt ez, különösen az eleje, az 1910-es-20-as évek – legalábbis az általam feldolgozott fő jogterület, a magánjog vonatkozásában –, amely még hidat képezett a Frank Ignác és Grosschmid Béni által képviselt klasszikus magánjogfelfogás, és a kodifikációs tervezetek által is ösztönzött, modern tételek és értelmezések között. Elég, ha ennek igazolására például Tóth Lajos munkáit hozzuk fel.

A kar oktatómunkája bázisát képező tudományos felfogásról általánosságban még meg kell állapítani azt is, hogy szinten minden professzornál nagyon jelentős a külföldi jogrendszerekre való kitekintés. Ismerték és értékelték az idegen államok intézményi

megoldásait, ugyanakkor többnyire erősen függtek a német dogmatika aktuális irányzatainak befolyásától. A vizsgált időszak debreceni magánjogi szakirodalmában elsősorban a fogalmi jogászat hatása érhető tetten.

Jóllehet, a majd négy évtized alatti kari tudományos tevékenység általános minősítése lehetetlen, az *egyes professzorok tudományos curriculumai* önálló értékelés tárgyát képezhetik. A fenti megjegyzések például szinte minden tekintetben igazak Tóth Lajos munkásságára, amelyet az alábbiak szerint jellemezhetünk:

A tény, hogy 32 évet töltött el ugyanannak az egyetemnek ugyanazon tanszékén anélkül, hogy a katedrát – vagy a praxist – másutt is kipróbálta volna, azt a benyomást keltheti, hogy Tóth Lajos valószínűleg *“belekövesedett”* vidéki környezetébe, annak minden konzervatív igényével és negatív hatásával együtt. Valóban, a szocializmus történetírása rá is (mint a teljes debreceni jogász professzori karra) rásütötte az elmaradottság, a túlzott konzervativizmus provinciális gondolkodásának bélyegét. Mai jogszemléletünk és a modern tudománytörténeti kutatások tükrében újraolvasva Tóth Lajos munkáit, arra a meggyőződésre jutunk, hogy minden bizonnyal nem ez az értékelés a helyes. Jóllehet, néhol akkor elfogadott, de azóta meghaladott jogbölcseleti tételek tévútra viszik a gondolatmenetet, de világos, logikus, és a századforduló illetve századelő jogi szabályozási igényeinek megfelelő, azokra adekvát megoldást kereső elméleti fejtegetések adják Tóth Lajos munkásságának legjelentősebb részét. Korának, neveltetésének és meghatározó professzorainak ismeretében nem meglepő, hogy Tóth Lajos művei, tartalmukat tekintve a magánjog *“nemzeti konzervatív”* irányzatához sorolhatók, de jelleméből adódóan a tudós nem utasított el azonnal minden modern eszmét, hanem gondosan mérlegre tette azt az elmélet és a gyakorlat szemszögéből egyaránt, összevetette a magyar jogi hagyományokkal, és ha az új eszköz alkalmasnak mutatkozott, felvette azt eszmerendszerébe. Így volt ez a nemzeti konzervatívok általános kodifikáció-ellenességével is: Tóth Lajos nemhogy nem utasította el, hanem – jogi, gazdasági és politikai szempontból vizsgálva egyaránt bevezethetőnek, sőt, szükségszerűnek tartotta a magyar magánjog nemzeti kódexének elfogadását és hatályba léptetését. (Vö.: *A kodifikáció időszerűségéről*. Rektori székfoglaló értekezés.)

Eltekintve első, közjogi tárgyú tanulmányától, kizárólag a tételes magánjog velejébe vágó kérdéseket tárgyalta a korára annyira jellemző, többnyire a német történeti jogi iskola tanait elfogadó, filozofikus megalapozottságú dogmatikus érveléssel, figyelembe véve (gyakran indokolt kritikával szemlélve) a mások által felállított téziseket, és mindig önálló ítéletet alkotva. Kortársai között elismert elméleti jogásznak számított, akit sokszor és sokan

hivatkoztak elismeréssel (különösen Szladits Károly idézi sokszor Tóth Lajos különböző munkáit), de mindez mégsem jelenti, nem jelentheti azt, hogy teljesen önálló magánjogi elméletet dolgozott volna ki. Munkásságában néhány magyar és külföldi szerző hatása egyértelműen kimutatható. Legkorábbi tanulmányaiban, különösen *“A vérség oltalma”* címűben érezhető a XIX. század első fele legnagyobb alakjának, Frank Ignácnak, a későbbiekben pedig Grosschmid Béninek jellegzetes gondolatmenete. *“Életének legnagyobb mestere ... ifjú tanulmányainak lenyűgöző erejű mintaképe, minden idők legnagyobb és legmagyarabb jogtanítója: Grosschmid volt és maradt. Azonban az őseredeti tehetségű nagymester csak követőt, de nem egyszerű utánzót talált az őseredeti tehetségű tanítványban, ki még a mesterrel szemben is megőrizte ítélete függetlenségét, s vele legfeljebb a tudományos tárgyalásmód élénk, közvetlen formájában, a nyelv zamatos magyarságában, de nem tartalmi függőségben mutat egyezést.”* – vélekedett (utólag is igazolhatóan) a kortárs Marton Géza. Emellett elfogadja, és gyakran idézi műveiben Szászy-Schwarz Gusztáv jónéhány, a kötelmi jog általános szabályaira vonatkozó megállapítását. Különösen jellemző ez a *Magyar magánjog* kötetére, valamint *A növedékjog* és a *Kötelem fogalma* című dogmatikus írásaira. Adalékként, különösen a jogviszonyok és az azok igényállapotának összevetése kapcsán hozott példákban pedig sokszor hivatkozik a testvére, Tóth Károly perjogi tankönyvére is. Mindez Tóth Lajos gondolati mélységére utal: arra, hogy egy-egy kérdés tárgyalása során *“nem szórja szét a figyelmét minden lehető vagy felbukkanható véleményre. Ember legyen az magáért, akit ő megtisztelt a figyelmével, de azt aztán megtiszteli minden tisztességadással”* – ahogy a pályatárs Kun Béla is jellemezte.

Nagy tárgyi tudása és rendszerező hajlama ugyanakkor arra indították, hogy csak alaposan átgondolt és végigvezetett munkát adjon ki kezéből, emiatt sokszor bonyolult, néha egészen nehezen követhető tanulmányai születtek. Szerzői gondolatmenetére jellemző, a katedra hatását mutató jegy, hogy sokszor tesz fel az olvasónak szóló, továbbgondolásra készítő kérdéseket, amelyeket egyik recenzense kifejezetten pozitívnak, a megértést segítőnek értékelt, de amelyek a kései olvasó számára igen nehézkessé teszik a munka követését. Ugyanakkor fejtegetései – még akkor is, ha ma már régen meghaladottá vált tételeket akar igazolni – olyan nyilvánvalóak, hogy az olvasó – saját, eltérő meggyőződése és tanulmányai ellenére is – azt mondja: a szerzőnek igaza van. A szerző kutató, a magánjog rendszerének legmélyén található összefüggésekre rámutató munkáit olvasva feltétlenül jogosnak tűnik az a (szintén Kun Bélától származó) megállapítás, amely szerint *“Tóth Lajos nem a tudomány népszerűsítésére volt elhíva.”*

Meglepő azonban, hogy a nemzetközi szakirodalomból viszonylag kevés valódi hatás mutatható ki Tóth Lajos munkásságában. Nem azért, mintha nem olvasta volna a külföldi szakmunkákat – ennek éppen ellenkezőjéről győz meg minket minden tanulmányának eredeti nyelvű hivatkozásállománya, hiszen különösen jellemző munkáira a német Historische Rechtsschule-ből kinőtt fogalmi jogtudomány, azon belül is a romanista Savigny-utód Bernhard Windscheid ismerete, és (mindenekelőtt jogviszonytanának) teljes befogadása, illetve Bierling, *Juristische Prinzipienlehre*-ben tett jogviszonytani megállapításainak átvétele. A számos öröklési jogi munkában pedig szinte valamennyi német pandektista (Dernburg, Strohal, Zachariä, stb.) elmélete jelen van. Vö. TÓTH Lajos, *A növedékjog, Magyar magánjog Általános tanok, Öröklési jog*, stb. kötetek. Emellett a “kötelező” Optk.-irodalom (Joseph Unger, *System des österreichischen Privatrechts*, stb.) is megjelenik. Őt kevésbé ismerő kortársai is azt vetették a szemére, hogy olvasmányai miatt a germanizmus eluralkodik írói stílusán. Álláspontja és szakmai meggyőződése szerint azonban soha nem ezeket a német elemeket akarta beépíteni a magyar jogrendszerbe, semmilyen tekintetben nem volt recepciópárti, hanem azt vallotta, hogy a magyar jogot a magyar hagyományokból kell (és lehet is) megújítani, nem pedig idegen jogintézmények befogadásával és meghonosításával. Erre vonatkozott Szentpéteri Kun Bélának az egyik munka kapcsán tett megállapítása, amely szerint “*Tóth Lajosnál magyarabbul és magyarosabban gondolkodó jogászunk kevés van.*”

Mindemellett – a korszakra jellemző aktivitással – figyelemmel kísérte a nyugat-európai (elsősorban német) jogtudomány fejlődését is. Bár hozzáértő pályatárs, Nizsalovszky Endre csak a jogfilozófusok, így Rudolph Sohm, Rudolph Stammler és Carl Schmitt nyomait emelte ki a professzor írásaiban, nem lehet nem észrevenni az általa abszolút tekintélynek elfogadott Windscheid és a Savigny-féle történeti jogi iskolából kinőtt fogalmi jogtudomány más képviselőinek állandó jelenlétét sem. Mert Tóth Lajos kora már túllépett a klasszikus történeti iskolán, amely – ahogyan ezt korábban Schwarz Gusztáv megfogalmazta – múlhatatlan érdemeket szerzett azáltal, hogy “*a törvényhozásban a jogi conservativismust, a tudomány terén a forrástanulmányt és élesebb systematicát, a jogbölcselet terén a positivismust, azaz a létező bölcseletét és az összehasonlító módszert honosította meg,*” de hű maradt annak fogalmi-rendszertani és konstruktív irányzatához. Ezen irányzat gondolkodásában előtérbe került a szigorúan logikus jogi formalizmus. A közös jog hatalmas és nehezen átlátható anyaga szerintük csak egy mesterien megalkotott, logikus, tökéletes fogalmi rendszer segítségével uralható. E gondolkodásmód eredménye a fogalmak genealógiája illetve hierarchiája lett, melyből az újabb és újabb jogtételek valamint az

alapelvek levezethetők. Innen eredt az általános rész szükségességének (a kodifikációs törekvések során sokszor vitatott) kérdése is. A történeti jogi iskola tanítványaiból kinőtt pandektatudomány (a jogtudományi pozitívizmus és a fogalmi jogtudomány) alkotta meg az öt részből álló kódexszerkezetet, az ún. pandekta-rendszert.

A (matematikai elvek szerint orientálódó) jogtudományi pozitívizmus a magánjogot zárt rendszerként képzelte el. Az irányzat képviselői nem állították azt, hogy a jogtételek hézagmentes egészet alkotnának, de a pozitív jog hiátusait szerintük a fogalmi piramisban azon fogalmak illetve tételek helyettesíthetik, amelyeket a tudomány (és ennek nyomán konkrét ügyben a bíró) vezet le logikai szubszumpció útján. Ezért rendszerük csak *“per definitionem”* hézagmentes, a hézagmentesség – jogpolitikai szándékkal felállított – fikció. Az iskola *“tévútra”* akkor lépett, amikor a jogot *“kizárólag a tudomány rendszeréből, fogalmaiból és elfogadott tantételeiből”* vezette le, és ebből vonta le következtetéseit. Akkor, amikor azt állította, hogy a *“helyes jogról”* alkotott időtlen érvényességgel bíró kijelentések olymódon értetődnek, hogy azoknak (mint egy mechanikus tételnek vagy helyes fizikai képletnek) a logikus alkalmazása szükségszerűen szintén helyes (azaz igazságos) döntéshez vezet.

A Windscheid-féle iskola ezen általános jellemzői Tóth Lajos művei közül különösen a későbbiekre, a rendszerező magánjogi tárgyú tanulmányokra és tankönyv-monográfiákra jellemzők.

Bacsó Jenőt nem nevezhetjük különösen termékeny írónak, de megjelent művei különös műgonddal, kiemelkedő alaposággal készültek, azokat jó stílus, világos okfejtés jellemzi – ami akkor is elvitathatatlan, ha (mivel tárgyuknál fogva nem különösebben olvasmányosak) a szűkebb szakmai közönségen kívül nemigen tarthattak igényt szélesebb olvasótáborra. 1910-ben *“A jogvédelem előfeltételei a polgári perben”* című első, még Máramaroszigeten készített kötetének szakirodalmi bázisát berlini tanulmányútja során gyűjtötte, s benne precízen tárgyalja és értékeli kora német szakmunkáit. A habilitációs munkához közel 80 magyar és német forrást használt fel. Munkája eredményeként a korszak mértékadó perjogász szerzői álláspontjainak kritikai bemutatása tárul elénk. Bacsó mondandója alátámasztására az egész könyvben számos analóg példát hoz (többnyire a perjog más jelenségei és a *“józan paraszti ész”* köréből), valamint a fiatal tudós igen sokszor tárgyalja – és kritizálja is – a magyar polgári perjogi törvénykönyv tervezetének szövegezését.

Bacsó Jenő felülvizsgálati eljárásról írt monográfiája (1915) kiváló stílusról és logikai készségről tanúskodik; a könyv a szerző önálló rendszerteremtő képességének bizonyítéka. A

háromszáz oldalas munka arányaiban jól felépített, terminológiájában konzekvens, és csak alig találhatók benne ismétlések. Külön érdekessége, hogy a szerző számos önálló vállalkozásáról ad számot, amennyiben nem ismeri el bizonyos, a magyar polgári jogot művelők között általánosan elfogadott tételek igazságát, és saját rendszert épít fel – még akkor is, hogy hosszú távon a perjog tudománya nem az ő, hanem a többiek által felépített elméletet fogadta be. E rendszere mégis jól illeszkedik életművébe, alapját képezik eddigi munkái, s kiindulópontul szolgál több későbbi tanulmányának is. Megemlítendő hozzájárulása a magyar perjogi szaknyelv kialakításához is. Erre annál is inkább szükség van, mivel a magyar perjogi irodalomban használt terminus technikusok részben még nem állandósultak, továbbá a német szakirodalom átültetése során használt megjelölések is eltérőek az egyes szerzőknél. A szerző azonban a német megjelöléseket is kritikusan kezeli, és “jobbítva” fordítja. A Hellwignél ismertetett “*Widerspruchsrecht*”-tel tartalmilag megegyező fogalmat pl. nem “ellentmondási jognak”, hanem – e munka alapfogalmaként – “*perorvoslati jognak*” fordítja.

Bacsó átfogó polgári perjogi tankönyve, amelyet professzorként az oktatásban mindvégig használt, 1917-ben jelent meg. A tankönyv az 1911: I. törvénycikkkel szabályozott, szűkebb értelemben vett perjogot tárgyalja, tehát nem terjed ki pl. a tengerészeti ügyek speciális eljárására, sem a szabadalmi bírászkodásra. A Pp-ben szabályozott formák körében különböztet peres és peren kívüli eljárások között, és felfogásában külön csoportot alkotnak a különböző meghagyásos eljárások és a végrehajtási eljárás, amelyek – mint mondja – “*mintegy a kettő között állnak.*” Általában a törvény rendszerét követi, és – amint ez a tankönyv-funkcióból is adódik – az elméleti fejtegetéseket és a magyar szabályozással ellentétes nézetek ismertetését legnagyobb részben mellőzi. A bevezető fejezetben példás precizitással határolja el a pert az egyéb jogi eljárásoktól, és határozza meg azokat a sajátos formai és tartalmi jegyeket, amelyek a polgári pert jellemzik.

A tankönyv szerkezete világos, az általános fogalmaktól, alapelvektől elindulva a logikai sort az “általános” polgári per menete szerint folytatja, különös figyelmet fordítva a bizonyítás menetére és eszközeinek tárgyalására. Sajátosságai miatt e könyvben is külön rövid fejezetet szentel a mulasztásnak. A jogorvoslati szakasz kapcsán – mint ezt már monográfiájában is láttuk – elkülönítve tárgyalja a fellebbviteli hatályú, és az átszármaztató hatállyal nem bíró perorvoslatokat. E tekintetben Bacsó továbbra is szakít a Pp. felfogásával, hiszen nem csupán fellebbviteli jellegű jogorvoslatokat ismeri el, hanem mindazon cselekményeket ide sorolja,

amelyek által *“...a fél (esetleg harmadik személy) a konkrét létesült perbeli állapot megváltoztatását, már annak létesülésekor fennálló okok alapján kéri.”*

Az általános eljárási szabályok áttekintése után a szerző a Pp-ben szabályozott egyes különös eljárásokkal foglalkozik. A különös eljárások közül legrészletesebben a házasság pereket és az ehhez egyesíthető családi jogi (vagyonjogi, családi jogállással kapcsolatos, gondnoksági, stb.) pereket tárgyalja. A nemperes eljárások közül a fizetési meghagyásos és az okiratok megsemmisítése iránti eljárásokat emeli ki. Külön tárgyalja a választottbírói eljárást, hiszen az nem az állam felhatalmazása, hanem a felek erre irányuló megállapodása, szerződése alapján eljáró szerv előtt zajlik. A választottbírói eljárás jogalapját a szerző a polgári perekben általánosan érvényesülő alapelvben, a rendelkezési elvben látja.

Még ugyanebben az évben újabb tankönyvvel állt elő Bacsó Jenő. A perjogi stúdium igen jelentős részét kitevő végrehajtási jogról ugyanis imént említett tankönyvében – tekintettel arra, hogy a végrehajtás szabályai 1881-ben külön törvényben nyertek rendezést – nem emlékezett meg. Nagy hiányosságot pótoltt ezzel a kísérletével a debreceni professzor, hiszen hazánkban a végrehajtási jog fogalmait tisztázó, az eljárást rendszeresen feldolgozó átfogó könyv korábban nem készült. Bacsó ezért maga is nehéz helyzetbe került akkor, amikor el kellett döntenie, hogy tankönyvet vagy gyakorlati kézikönyvet ad-e ki. A szerző az előbbi mellett döntött, és nem véletlen, hogy a korabeli kritika éppen az utóbbi elemeket, a gyakorlati használhatóságot hiányolta munkájából.

E tankönyv ezer szállal kapcsolódik az általános perjogi tankönyvhöz. Kiindulópontja a marasztaló ítélet jogi hatályának ismertetése: az ilyen ítélet rögzíti ugyan a jognak megfelelő állapot minbenlétét, de a jog érvényesítésére, ezen állapot tényleges megvalósítására önmagában még nem alkalmas. *“Az az államhatóságilag szabályozott eljárást, amelyben az állam orgánuma, a bíróság, a jogosított jogát a kötelezettel szemben kényszereszközök alkalmazásával érvényesíti, tehát a jognak megfelelő állapotot ilyen módon teremti meg, végrehajtási eljárásnak, azoknak a szabályoknak az összességét pedig, melyek ezt az eljárást rendezik, végrehajtási eljárásjognak nevezik.”* A végrehajtási eljárás tehát egy közjogi jogosítványon alapuló jogérvényesítő eljárás, amely eképp további megerősítését nyújtja a szerző – és kortársai – közjogias perjogszemléletének. Középpontjában a végrehajtás foganatosításának lehetősége, a foglalás biztosítékai állnak.

E mű kiemelkedő erénye rendszeressége, világos, átlátható szerkesztése, az alapfogalmak pontos elhatárolása. A hátrányaként kiemelt téves megítéléseket, egyes német végrehajtási jogi kategóriák mellőzését ugyanakkor ma már nem hiányként, csupán a jogág

adott fejlettségi szintjének bizonyítékeként kell értékelnünk. A tankönyv a végrehajtási eljárás komplex bemutatását nyújtja még akkor is, ha – a törvényi szintű szabályozásra koncentrálna – valóban nem szól néhány olyan jogegységi határozatról, amelyek a végrehajtási jog részletszabályait finomították. A perjogi tankönyvvel ellentétben azonban pozitívumként emelendő ki, hogy e munka az alapvető magyar és német nyelvű irodalom vonatkozó fejezeteit minden résztéma kapcsán megjelöli.

Bacsó Jenő életműve inkább a kiváló oktatót állítja elénk, mint a tudományterülete akadémikus mélységeiben elmerült kutatót. Tanulható tankönyveket alkotott, amelyek emberi közelségbe hozzák a hallgatók számára a meglehetősen nehezen emészthető eljárási jogot, rávilágítva a perjog önálló jogágiságát megalapozó körülményekre és egyedi sajátosságokra, a tankönyvekben a szerző a feldolgozás teljességére törekszik. Bacsó munkái alapján sokkal inkább volt tanár, mint kutató. Tudományos igényű műveiben is inkább az oktató rendszerező, világos gondolkodása, mint a kutató elme új utakat kereső csapongása érhető tetten. Mindezzel együtt Bacsó Jenő mintaértékű képviselője a debreceni jogászprofesszoroknak, hiszen szakértelmével értékes résztvevője volt több jogszabály-előkészítő folyamatnak, és részt vett az országos tudományos közéletben is. Azt, hogy a tudós társaság halála után hamar elfeledte, nem munkássága esetleges “gyengéi” okozták: az a korszak hibája volt. Bacsó Jenő, aki generációkat tanított a polgári per szabályaira, halála után nem vonult be a halhatatlan professzorok sorába – özvegyének évekig kellett küzdenie azért, hogy férje emlékét a Magyar Tudományos Akadémia “*tudóst megillető figyelemben részesítse.*”

A debreceni professzori kar egyik legtermékenyebb tagja kétségkívül Nizsalovszky Endre volt, akinek az 1929-1934 közötti időszakban 45 (!) tudományos munkája jelent meg. Ezek között 12 a könyvismertetés, amelyekben a legfrissebb hazai szakirodalom termését értékelte hozzáértően, szelíden, de kritikusan. Értékelte itt a debreceni kollégákat (pl. a később akadémikussá választott professzortárs, Tóth Lajos magánjogi monográfiafolyamának két ekkoriban megjelent kötetét), de számbavette mindkét szakterületének más jeles szerzőktől megjelent szakkönyveit is. A magánjogász Szladits, Ujlaki és Almási Antal mellett a kereskedelmi jog művelői: Tury Sándor Kornél, Kuncz Ödön és Balázs P. Elemér könyvei is szerepelnek a repertoárban.

A munkák másik csoportját az (akkoriban oly népszerű) jogszabálygyűjtemények és döntvénytárak adják, amelyekből a debreceni időszakra *A jelzálogjog jogszabályainak magyarázata*, a *Magyar magánjog mai érvényében 2.*, dologi jogi kötete, valamint a *Grill-féle döntvénytár 23.*, 1929-30. évi kötete esik. Ezeket a gyűjteményeket két körülmény teszi

jelentőssé. Egyrészt az, hogy a szerkesztő általában komoly magyarázatokat és értelmező szövegeket fűzött a jogszabályszovegekhez, ami Nizsalovszky esetében valóban tudományos igényű munka, másrészt pedig az, hogy amíg a szerző valamely jogterületre vonatkozó teljes joganyagot illetve döntvénytömeget összeállította, szükségszerűen át kellett tekintenie valamennyi magánjogi jogszabályt, illetve a Kúria teljes joggyakorlatát. Ez pedig a – már akkor is erősen burjánzó – hazai jogrendszerben nagyfokú tájékozottságot, a matéria átfogó megismerését eredményezte – amelyet aztán a szerző más munkáiban kamatoztatott.

Végül a szakirodalmi munkásság leglényegesebb körét az önálló tanulmányok adják, amelyek között három kört érdemes egymástól elkülöníteni. Vannak a jogalkotás aktuális eredményeihez – ekként maga kodifikátori ténykedéséhez – kapcsolódó tanulmányok, amelyek kevésbé tudományos megalapozottságúak, inkább a jogalkalmazás igényeihez igazodnak, a gyakorlat szemszögéből mutatják be pl. a valorizációs, a zálogjogi és a váltójogi jogszabályokat. E munkáiban Nizsalovszky mindig az elemzésre, a jogrendszer egésze szempontjából való vizsgálatra és a de lege ferenda javaslatokra helyezi a hangsúlyt. Ilyen pl. a *Külön kielégítési jog a jelzálogjog tartozékaira* című tanulmány.

Egy másik tanulmánycsoport a Magánjogi törvénykönyv 1928-ban elkészült szövegtervezetének kritikáját megfogalmazó, szintén a joggyakorlat szempontjából vizsgálódó munkák sora. A jelentősebbek közül ide sorolható *Az objektív felelősség a magánjogi törvénykönyvben*, *A rendelkezés tana és a magánjogi törvénykönyv* illetve *A tulajdon általános szabályai a Magánjogi törvényjavaslatban* c. tanulmánya. Az e csoportba tartozó munkák döntő többsége szakfolyóiratokban (Magyar Jogi Szemle, Magyar Jogászegyleti Értekezések, Polgári Jog, Jogállam, Hitelvédelem, stb.), kisebb részük napilapokban (pl. Pesti Napló, Nemzeti Újság) látott napvilágot. A laikusok számára írott rövid cikkek általában a jogkereső közönség számára érdekes, egy-egy eset kapcsán megvilágítható jogkérdést tárgyaltak (pl. holtta nyilvánítás, ági öröklés).

A tanulmányok harmadik, legjelentősebb körét végezve azok a magánjogi (és kereskedelmi jogi) dogmatika velejébe hatoló, nagyobb tudományos művek alkotják, amelyek a magánjog rendszerét és ennek függvényében egyes részletszabályait veszik nagyító alá. Mindenképpen itt kell megemlíteni a Debreceni Szemlében közölt *A látszat a jogban*, a Grosschmid-Glosszában megjelent *A korlátolt dologi jogokra vonatkozó telekkönyvi szolgáltatás*, valamint az először a Debreceni Tisza István Tudományos Társaság kiadványaként napvilágot látott *Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban* című nagyobb lélegzetű munkákat. E három itt idézett műve jelzi Nizsalovszky már ekkor is világosan

megmutatkozó sokoldalúságát: mind a magánjog elméletéhez, mind a tételes magánjog rendszeréhez és dogmatikájához, sőt, a jogtörténethez is értékes adalékokkal tud szolgálni.

Az *Értékjog és zálogjog* című, a habilitáció egyik alapjául szolgáló munka tengelyében Spengler „*Untergang des Abendlandes*” című könyvében megjelent dinamikus felfogásnak a jogtudományra, közelebbről a zálogjogra való kihatása, valamint a du Chesne-féle elméletnek a taglalása olvasható, mindenütt a külföldi irodalom kellő feldolgozásával. Valamennyi eddig megismert Nizsalovszky-tanulmány közül ez a leginkább elméleti jellegű, egyben a legnehezebben olvasható és értelmezhető is.

Ez a mű tulajdonképpen – amint ezt Marton Géza bírálatában meg is jegyezte – tulajdonképpen vitairat, „mely egy meglehetősen kevésbé ismert német írónak, Du Chesne-nek a D[eutsche] Juristenzeitung-ban és főként a Jhering-féle Jahrbücher-ben „Wertrecht und Pfandrecht” cím alatt a zálogjog természetére nézve kifejtett nézetei cáfolására van szánva, mely cáfolat azonban tárgyalás közben olyképp elszélesedik, s a zálogjog tárgyalt kérdéseinek valóságos kis monográfiájává válik, hogy az olvasó szinte egészen feledi Du Chesne téves tanát, s elmerül a szerző világosan, ügyesen és széles irodalmi apparátussal megírt, jogtörténeti kitérésekkel is kísért dogmatikai fejtegetéseiben.”

A munka alaptétele, hogy nincs igaza du Chesne-nek akkor, mikor azt állítja, hogy a telekadósság néven ismert ingatlanzálogjog, melyet azóta a magyar jelzálogtörvény is átvett, sem a dologi, sem a kötelmi jogok körébe nem illik bele, hanem egy sui generis, különálló jogi kategória: *értékjog* (azaz bizonyos érték elvételére irányuló jog).

„Du Chesne argumentumai, hogy t. i. a telekadósság *nem kötelelem*, mert a kötelezett (a telektulajdonos) semmi szolgáltatással nem tartozik, *nem is dologi jog*, mert a dologi jog mellőzhetetlen eleme a birtok, amely pedig a telekadósságnál teljesen hiányzik, részben rokonná tesz az ő tanát Sohm-éval, aki a zálogjog dologiságát szintén csak akkor ismeri el, ha a zálogtárgyon a jogosítottnak közvetlenhatalmat (birtokot) ad, ami megvolt a római zálogjognál (a hipotékánál) is, de hiányzik a mai telekkönyvi zálogjognál, mely utóbbi azért csak kötelmi jogviszony lehet (8-9. old.).

Ez ellen a Sohm – Du Chesne-féle tan ellen tűzbevitt argumentumait a szerzőnek, nevezetesen, hogy a) hibás dolog a dologisághoz a birtokot a fizikailag gyakorolt tényleges hatalom értelmében megkívánni (példa a negatív szolgálomak esete, 6., 11-13. old.), b) hogy hibás dolog a telekkönyv mai szerepét figyelmen kívül hagyni, mely a kézizálognál csakugyan a birtok által adott lehetőséget a zálogjog tartalmának (ti. az értékesítésnek) gyakorlására éppúgy biztosítja, így a birtok követelményét a jelzálognál feleslegessé teszi

(16-20. old.), végül c) hogy hibás dolog a zálogjog hatósági közreműködéssel való megvalósításának nagyobb, különösen a római joggal szemben fogalomváltoztató jelentőséget tulajdonítani (20-25. old.), – csak helyeselni lehet.”

Rudolf Sohm 1834-ben kiadott rostocki disszertációjában taglalta a zálogjog fogalmát és mibenlétét, amely – a későbbi értékelő, Wolfgang Wiegand szerint – mind a mai napig meghatározza a német felfogást, jóllehet, már a Nizsalovszky által Berlinben hallgatott Josef Kohler is cáfolta egyes tételeit. A tanulmány feltűnő sajátossága a vitakészség és az önálló megállapítások mellett mindenképpen az, hogy a szerző a korábbi és az aktuális német szakirodalomnak szinte a teljes birtokában és azok értékelő felvázolásával világítja meg a zálogjog illetve a telekadósság jogi természetét, a jogok tartalmi elemeit, a dologi illetve az értékjogi jelleget, továbbá a görög és római előformáktól kezdve mutatja be a telekkönyv jelentőségét és a zálogból való kielégítés módját.

A mű gondolatmenetében azonban Nizsalovszky egy kissé még kiforratlan megközelítést is alkalmazott, amelyet a későbbiekben maga is revideált: a jogintézményeket ugyanis a maguk elméleti jellegében vizsgálta, és nem vette figyelembe azok célját, funkcióját. Ezzel szemben (persze nagy elődök, így Demelius és Windscheid nyomán) *expressis verbis* kijelentette, hogy „*a jogintézmény céljának a jogintézmény fogalmi elemévé tétele már önmagában sem helyes, ...*”. (Ez a jogszemlélet azonban, amely a XX. század 30-as éveire meghatározóvá vált a hazai jogi gondolkodásban, az öt évvel később az érdekkutató jogtudományról írt, nagy jelentőségű művében már megváltozott, és a jognak a tengelyébe állította a jogalkotó által szolgálni kívánt érdeket, a jog célját.)

A másik habilitációs monográfia „*A zálogjogok és a telki teher néhány főbb kérdése*” című, amely a bírálók szerint Nizsalovszky addigi legjelentősebb irodalmi terméke, de amely már nem annyira elméleti, mint inkább gyakorlati, kodifikatórius szempontok ábrázolására törekszik. A könyv – mint azt előszavában elárulja – egy jogászegyleti felolvasásból nőtt monográfiává, melyet a szerző „*abban a meggyőződésben hoz nyilvánosságra, hogy a Mt. országgyűlési tárgyalásának küszöbén a magánjog minden művelőjének fokozottan kötelessége, ... hogy a hivatottak figyelmét a még megvitatásra alkalmasnak látszó kérdésekre irányítsa.*” Ez a törekvés megszabta a munka irányát is: célja az volt, hogy a német jogcsoporthoz tartozó törvénykönyvek (az Optk, a BGB és a svájci ptk.) anyagának összehasonlító kritikai méltatásával bemutassa a magyar magánjogi törvénykönyv javaslatának előnyeit és hátrányait. Érdekes (és későbbi műveiben is előforduló)

megállapítása Nizsalovszkynak ezzel kapcsolatosan az afeletti sajnálkozás, hogy ehhez a germán jogfejlődési irányzathoz „*a történelmi fejlődés kapcsán mi is kötve vagyunk.*”

A kötet végén 18 pontban foglalja össze javaslatait a Magánjogi törvényjavaslat nyilvánosságra hozott szövegével szemben. Ez a műnek az a néhány oldala, amely kapcsán joggal jegyzi meg Marton Géza, hogy a szerző sorai „*éles judíciumról, erős vitázó készségről, nyugodt ítéletről, egyszersmind a vonatkozó belföldi és külföldi irodalom bő ismeretéről tesznek tanúságot. Tárgyalásai során itt-ott felcsillan a bölcséleti és történelmi kitekintés (...)* Előadása sima, mesterkéletlen, egyszerű, de emellett nem száraz, nem lendületlen.”

A professzori időszakban megjelent kisebb tanulmányok témáikban jórészt folytatják a korábban megkezdett tárgyalásokat: találkozunk a valorizáció, a kereskedelmi társaságok és mindenekelőtt a zálogjog kérdéseivel. A közlemények egy része azonban újabb jogi problémákat is felvet. Ide sorolható pl. az egyik későbbi kedvenc terület, a családjog egyes vonatkozásainak előtérbe kerülése – mindig valamilyen aktuális jogalkalmazási kérdés vagy jogirodalmi vita kapcsán. Mindezekre a munkákra jellemző, hogy szerzőjük birtokában van a jogrendszer egészében való biztos tájékozódás tudományának (ami az első világháborút követő krízisjogalkotást tekintve igen komoly teljesítmény), továbbá hogy érvrendszerében előszeretettel alkalmazza a komparatív, különösen a német jogfejlődéssel összehasonlító módszert.

A részvénytársaságok működéséről a német jogászgyűlésen fellángolt vita kapcsán született *A részvénytársasági alaptőkeminimum* című tanulmány, amelyben a gazdasági krízishelyzetek miatti azon lehetőségről értekezik Nizsalovszky, hogy egy részvénytársaság leszállíthatja-e alaptőkéjét a törvényes minimum alá. A névértékminimum intézménye a magyar jogban elsősorban német hatásra jelent meg: a német jogfejlődés tapasztalatait vette át a hazai jogalkotó. De – amint erre a szerző rámutat – nem mechanikusan, hanem eltérő felfogásban. A különbség azonban tudatos, és nem egyszerűen (mint sokan mondják) „félrefordítás” történt. A német részvényjog általánosságban, a magyar viszont (Nizsalovszky szerint tudatosan és szándékosan) csak a társaság alapítási folyamatára rendeli irányadónak a törvényes alaptőke-minimumot, amellyel kettős célja van: egyrészt biztosítani kívánja, hogy a részvénytársasági formát csak nagyobb tőkével rendelkező vállalkozások válasszák, másrészt pedig a későbbi működésre nézve ad tágabb lehetőséget – mégpedig bírói mérlegelés mellett. E tényben Nizsalovszky elvi állásfoglalást vél felfedezni, és a részvénytársaságok létrehozatali módját tekintve egyfajta „vegyes rendszer” érvényesítését látja, hiszen azt mondja, hogy a (már általánossá vált) normatív rendszer mellett ennyiben a régi,

„engedélyezési rendszer bizonyos, annak idején helyesnek felismert maradványa jut fontos szerephez.” A működéskori kisebb törzstőke mellett ugyanis a társaság működését azért nem látja veszélyeztetve, mert a részvénytársaságok szervezetében (pl. a felügyelő bizottság és a könyvvizsgáló révén) biztosítva van a kellő, megnyugtató nyilvánosság és ellenőrzés.

A rendelkezés tanáról 1930 decemberében értekezett Nizsalovszky, előadásában Almási Antal és Meszlény Artúr korábbi előadásaira reflektálva. A tanulmány – a korábbi előadásban felvetett javaslatok illetve kifejtett álláspontok mentén haladva – azt járja körül, mi is valójában a rendelkezés, milyen történeti gyökerei vannak, és hogyan ítélik azt meg a német jogirodalom jelesei. Kifejti, hogy bár a tant a német dogmatika dolgozta ki (az a már említett Rudolf Sohm és a szentpétervári születésű Andreas von Tuhr tudományos absztrakciójának terméke), mégsem új jelenség, hiszen gyökerei már a római jogban is megvoltak. A fogalom tartalmáról pedig korántsem olyan egységesek az álláspontok, mint azt gondolnánk, azaz nem lehet szó arról, hogy „kész anyagot” vehetne át – amennyiben ez indokolt lenne – a magyar jogalkotó. Ráadásul az elmélet nem egyeztethető össze az élő, fennálló magyar joggal, amiért is, ha felvenné a jogalkotó, a kódex célkitűzésével kerülne ellentmondásba. Nizsalovszky ezért azt javasolja, hogy a kódex maradjon összhangban a fennálló joggal, akár annak árán is, hogy ez a német doktrínától való markánsabb elszakadást eredményez.

A magyar szabályozás indoka a szerző szerint abban rejlik, hogy a magyar jog nagyobb teret enged a privátautonómiának, mint a német. Ezért kevesebb az egységesen szabályozható eset, inkább a kivételek vannak jelen, mint az általános elv (pl. azért nem lehet egységes szabályozást adni a rendelkezési jogosultságról (hatalomról) való rendelkezési jognak, mert azt jogszabály nemhogy nem zárhatja ki, hanem számos esetben megengedi, sőt, a kizárása számít kivételes esetnek).

A tanulmány egy következő fejezetében a rendelkezés egy (illetve tartalmilag több) konkrét esetéről, a lemondásról szól, és megállapítja, hogy erre sem lehet egységes szabályt adni, mivel bizonyos lemondások (pl. az öröklési jog körébe esők) egyoldalú jogügyletek, míg mások (pl. a dologi jogokról való lemondások) csak szerződési formában lehetnek érvényesek. Nizsalovszky szerint ez is egy olyan része az Mtj-nek, ahol bátran szakíthatna a német mintával, hiszen ha nem ragaszkodik a szerződéses formához a dologi jogoknál, akkor elengedhetné ezt az öröklési jogban is.

1933-ban látott napvilágot *Fogyatékos jogügyletek* című előadása, amelyben a magánjog legdinamikusabb területének, a kötelmi jognak néhány kérdését boncolgatja az Mtj.

és az újabb német jogirodalom nyomán. Az eddigiekhez képest nagy terjedelmű cikkben – kimerítő indokolás mellett – számos de lege ferenda javaslatot is tesz. Először arra keresi a választ, hogy amennyiben a magánjogban új jelenségek mutatkoznak (pl. a kollektív szerződés vagy a privátszférába való mind erősebb állami, közjogi beavatkozás), ez azt jelenti-e, hogy mindig új kategóriákat kell felállítani. Egyértelmű válasza, hogy nem, hiszen nem minden új jelenség gyökeresedik meg és terjed el úgy, hogy a szerződések jogának egész spektrumát áthassa (pl. a kollektív szerződésnek is csak a munkajogban van meg a jogpolitikai indokoltsága), ezért nem szabad minden alkalommal felrúgni a kialakult rendszert, hanem az új szabály *lex specialis*ként érvényesülhet.

Törekszik a fogyatékos jogügyletek fogalmának meghatározására, a *nem teljes* és a *fogyatékos* ügyletek elhatárolására és jogkövetkezményeik megvilágítására. Fogyatékos jogügylet alatt Nizsalovszky azokat a jelenségeket érti, amelyek „*a jogügyletek külső tényállásának képét mutatják anélkül, hogy a jogügylet felől valóban előidéznék.*” Ez tehát azt jelenti, hogy a jogügylet egész külső tényállása megvalósul, abból egyetlen elem sem hiányzik – ellenkező esetben ugyanis ún. *nem teljes jogügyletről* volna szó. A számos illusztráló példából kitűnik: *nem teljes* a meghatározott írásbeli formához kötött szerződés addig, míg nem ebben a formában jelenik meg. Itt tehát a formahiba miatt semmis szerződésről lenne szó, de ez mégsem semmis, mert a hiány utóbb orvosolható, sőt, azt a teljesítés is orvosolhatja. Szintén nem esik a fogyatékos jogügyletek körébe a konszenzus hiányának (a disszenzusnak) az esete, hiszen ekkor nem jön létre a szerződés. Nizsalovszky mégis hosszasan (és német-osztrák-angol jogi összehasonlításban) foglalkozik ennek azzal az esetével, amikor egy *nem komolyan tett nyilatkozatot komolyan vevő fél* és a nyilatkozatot tréfából tevő személy közötti szerződésről, illetve ennek megtámadásáról van szó. Kifejti, hogy szerinte az Mtj. által elfoglalt álláspont *visszás*, és nem az ilyen szerződés megtámadhatóságát (és az ezzel járó kártérítési kötelezettséget) kellene alapesetként tételezni, hanem éppen azt, hogy ilyen szerződés a disszenzus miatt létre sem jön, tehát abból igény nem érvényesíthető.

Később a fogyatékos jogügyletek joghatásait vizsgálja meg, és a megtámadhatóság, a semmisség és a (relatív) hatálytalanság fogalmait tisztázza. Ennek a gondolatkörnek az alapját is az Mtj. szövege, valamint a hazai irodalomból Grosschmid és Lőw Lóránd rendszerkísérletei, míg a németből elsősorban Andreas von Tuhr elméletei adják. Nizsalovszky azt mondja, hogy az Mtj., szövegezése, amelyben csak a főszabályról, a semmisségről és a megtámadhatóságról rendelkezik, nem kifogásolható, hiszen az egyéb

joghatású fogyatékos jogügyletek (a grosschmidi „jogcímvédő megtámadás” vagy a – szerződéskötő fél avagy más érdekelt által tett megtámadás folytán beálló – relatív semmisség) számtalan esete között aligha található közös jellemző. A részletszabályok tekintetében azonban több helyen javasol pontosítást, és bátran vállalja mind a korábbi jogalkalmazási gyakorlattól, mind pedig a német mintától való eltérést is.

Az objektív felelősség a magánjogi törvénykönyvben (1933) című munkájában ismét a német jogtudomány és joggyakorlat álláspontjával szemben foglal állást, és fejt ki a magyar megoldás jogpolitikai indokait és történeti gyökereit. Túlzónak tartja ugyan Marton azon kijelentését, amely szerint az objektív felelősség elismerése a jogfejlődés egy magasabb szintje, de azt maga is állítja, hogy az a hazai jogfejlődésnek kétségtelenül nagy erénye és lényeges önálló eleme. Megállapítja, hogy „a véltlen felelősség sokkal jobban áthatja a magyar magánjog egész rendszerét, mint ahogy azt első pillanatra gondolnánk.” A magyar bíró – különösen amiatt, mert a magánjogban nálunk sokáig nem a törvény, hanem a szokásjog volt a meghatározó jogforrás – a németnél „nagyobb függetlenséghez van szokva még a jogszabályokkal szemben is, sőt nagyobb függetlenséget is vindikál magának,” és „a nem kodifikált joghoz szokott bíróra támaszkodva kockáztatja meg a Mt. azt, hogy az igazságos eredményt nem ejti el tudatosan a szabály pontossága kedvéért.” Épp ezért Nizsalovszky azt a megoldást támogatja, amelyet az Mtj. is követ, azaz hogy a vétkességen alapuló és az objektív felelősséget meghatározott esetekre egymás mellett tartja fenn.

A debreceni évek szakirodalmi munkásságának leginkább értékálló, és ma is sok tanulsággal szolgáló eredményei kétségkívül a jogelméleti megalapozottságú Nizsalovszky-tanulmányok, mint *A látszat a jogban* illetve *A fogalomkutató és érdekkutató jogtudomány* című munkák.

A látszatjelenségekre építkező jogszabályi rendelkezésekről és jogintézményekről készített elemzés tipikus példája annak, hogy a széles történeti és gyakorlati háttérrel dolgozó szerző a fennálló joggyakorlattal és az uralkodó irodalmi állásponttal szemben saját véleményének ad hangot, vállalva ezzel a kritikát és a vádakat is. Ebben a tanulmányban azokat az ún. külső tényállásokat vizsgálja, amelyek a tényleges helyzettel látszatra egyeznek, a valóságban azonban nem. Ezzel a gondolatkörrel egy korábbi vizsgálati tárgyához, a forgalom biztonságának elvéhez is visszakanyarodik, hiszen tétele, hogy a jogalkotónak „*állandóan gondot kell fordítani arra, hogy a forgalom biztonságának feltétlen követelményein túl a látszat hatása ne terjeszkedjék.*” Ezzel biztosítható, hogy az igazság mindenkor a látszat fölé emelkedjen.

A szerző által vizsgált alaprobléma a következő: a tételes magánjog szabályai sokszor olyan tényleges (de facto) helyzethez (illetve annak látszatához) fűznek érvényes jogkövetkezményt, amely a jogi helyzettel (de iure) ellentétes: „*maga a jogszabály résesít bizonyos igényeket tudatosan az anyagi igazsággal szemben oltalomban és tudatosan, intézményesen hagyja veszni más személynek az anyagi jog szerint tagadhatatlanul fennálló és elismerten jogvédelmet érdemlő érdekeit.*” A tételt több gyakorlati példán keresztül világítja meg. Így pl. – mondja a tanulmányban – alapelv, hogy a szerződéshez a két fél akaratmegegyezése kell. Ezzel szemben a tényleges helyzet az, hogy elég, ha valaki magatartásával a jóhiszemű szemlélőben azt a látszatot kelti, hogy az akarata bizonyos eredmény elérésére irányul. Ebből adódhatott, hogy a Kúria joggyakorlata az (alapvetően szerződéskötésre nem jogosult) kiskorút felelőssé tette az okozott kárért akkor, ha azt a hitet keltette a másik félben, hogy ő szerződésképes. De ugyanilyen látszaton alapszik a váltó, a telekkönyv, a cégjegyzék közbizalmi jellege is.

A szerző ezután rögzíti, hogy e látszatok közül ezúttal bővebben a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés problémáját kívánja elemezni. A problémafelvetés után a jogirodalmi álláspontokat ismerteti, és mivel a jóhiszemű harmadik személy nem tulajdonostól való tulajdonszerzésének viszonylag széleskörű elismerése a BGB-ben rögzített német magánjogrendszer találmánya, különös hangsúllyal kezeli a német jogászoktól (Binding – ez azért érdekes, mert ő büntetőjogász, ezért kissé tévesen is közelít a tárgyhoz: a sikkasztáshoz hasonlítja a magánjogi esetet...; Menger – akinek harcos felfogása szerint ez a jogi megoldás az „egész nemzeti vagyont” feláldozza a forgalom biztonsága érdekében; Koban – aki a tulajdonost tenné felelőssé mindenért, ami a dologával történik és a szerző harmadik személyre nem figyelne; Wellspacher és Örtmann – akik a jelenleg elfogadott és a magyar jogba is átment felfogást kialakították) származó felvetéseket.

Ekörben azonban megjegyzi, hogy a látszatnak az anyagi jog szerinti állapottal szembeni előnyben részesítése a német jogban nem feltétlen (hanem attól függ, hogy az elidegenítő birtoklását, tulajdonának látszatát maga a tulajdonos idézze elő – pl. rábízza a dolgot). Csak ebben az esetben szerezhethet tulajdont a harmadik személy.

Megállapítja, hogy a magyar jogirodalomban Szászy-Schwarz Gusztáv foglalkozott ezzel a tárggyal, és – meglehetősen kritikával – ismerteti Szászy tételeit. Egyetért vele abban, hogy „*a dolognak másra bizásától általában valóban nem függhet a dolog tulajdonának a jóhiszemű harmadik részéről való megszerzése.*” Hiszen a dolgot megszerző harmadik személy szempontjából valóban csak a véletlenül múlik, hogy a nem tulajdonostól való

vásárlás esetén mi lesz az objektív helyzet. Ugyanakkor vitába száll Szászy-Schwarz azon álláspontjával, hogy a jóhiszemű harmadik személy tulajdonszerzésének körét a forgalom biztonsága érdekében – a német példa alapján – ki kellene szélesíteni, például azokra az esetekre is, amelyekben a vevő a dolgot olyan kereskedőtől vette, akinek nem esik üzletkörébe az adott termék árusítása. Alappal mondja Nizsalovszky, hogy ilyet a forgalom biztonsága nem követelhet meg, és *„ha a cipőkereskedőtől ékszert, vagy az ékszerésztől könyveket vásárolok, nem érdelek nagyobb védelmet, mint ha nem is kereskedőtől vásárolok. Igaz, hogy az ilyen esetekben könnyebb lesz (...) az eladó rosszhiszeműségét, illetőleg jóhiszeműségének hiányát bizonyítani...”* Mivel pedig e kiterjesztő rendelkezésnek az alapja sem a régi magyar jogban, sem az Optk-ban nem lelhető fel, és a jogalkalmazásban sem gyökeresedett még meg, megítélése szerint ezt a „túlságosan germanista szélsőséget” vissza kell fejleszteni, és visszatérni a régi, római jogi alapelvhez.

Véleménye szerint a forgalom biztonsága elvének kell vezérfonalként állnia, és az érdekkutató jogtudomány az, amelynek mentén ki kell dolgozni a magánjogban a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés (kivétekként jelentkező) eseteit, minden más esetben pedig „a régebbi tulajdonnak a javára” kellene a kérdést eldönteni. Persze Nizsalovszky maga is elismeri, hogy a kereskedelmi jog körében más a helyzet: ott épp a forgalom biztonsága az, amely a jóhiszemű jogszerzés szélesebb körben való megállapítását indokolja, ha a kereskedő üzletkörén belül történik a vétel.

A Tisza István Tudományos Társaság tagjai sorába Nizsalovszky 1933. május 9-én lépett, amikor a fogalomkutató és az érdekkutató jogtudomány fejlődéstörténetéről, valamint egymáshoz, és az egyéb kapcsolódó irányzatokhoz való viszonyáról tartott nagy sikerű előadást. Ebben a művében Philip Heck és Rudolf von Jhering munkásságának főbb tételeit vette nagyját alá, és elemezte, milyen felismerések nyomán és hogyan váltotta fel a korábban elfogadott tudományos irányzatot (a konstrukciós jogtudományt) az érdekkutató jogszemlélet.

A tanulmányban a szerző lényeges megállapításokat tesz a jogtudomány feladatát illetően is, összefoglalva, hogy a konstrukciós irányzat képviselői szerint ez abban áll, hogy *„a jogszabályanyagot egységes és áttekinthető rendszerbe foglalva, megtanulhatóvá, megtarthatóvá és alkalmazhatóvá tege.”* A rendszerezéssel hozza létre a jog *„egységes rendszerét, amely önmagában zárt, hézagmentes és amelyben az élet minden jelenségére megoldást nyújtó szabályokat lehet találni. A jogtudomány alkotja meg a jogi fogalmakból az élő jogtesteket a jogkonstrukció művészi munkája útján.”* Ehhez képest az érdekkutató irányzat szerint nem a logikáé a főszerep a jogtudományban. Mint Nizsalovszky mondja: *„A*

bírónak a logikai szubszumpcióra korlátozása nem elégítheti ki az élet szükségleteit. A jogtudománynak nem lehet csupán az a feladata, hogy azokat a logikai formulákat kiépítse, amelyek igénybevételével a bíró az ítékezés munkáját elvégezheti. Tisztában kell lenni azzal, hogy nem igaz, mintha a törvényhozó a jogszabályok megalkotásakor alacsonyabb és magasabb rendű jogi fogalmakból indulna ki. A törvényhozó egymással szembenálló emberi érdekeket lát maga előtt, amelyek egymással sokszor harcban állanak és ebben a harcban foglal állást azzal, hogy az egyik fél érdekét a megvédésre érdemesnek találja és a mellé áll.” A jogtudomány a bírónak tehát azzal segít, ha „a törvény által szem előtt tartott érdekállásokat” megvilágítja.

Ezt követően azt elemzi, miért is nem lehet a két irányzatot mereven elválasztani egymástól. A fogalomalkotás elméletben jó, de Jhering saját álláspontját is éppen az arra való ráébredés változtatta meg, hogy a pusztán jogi konstrukció egy valós jogesetben az igazságérzettel össze nem egyeztethető eredményre vezethet. Ugyanakkor az érdekkutatás sem állhat meg önmagában, hiszen mérőföldkövekül szolgáló jogi fogalmak nélkül nem lehet a jog világában eligazodni. (Nizsalovszky szerint (Heck után) mindenképpen a nélkülözhetetlen fogalmak közé tartoznak az ún. „parancsfogalmak”, a „szerkezeti fogalmak” és az „érdekfogalmak”). „A két módszer közötti ellentét egyébként – állapítja meg összefoglalóan – a valóságban nem olyan éles, mint amilyennek a két álláspont pointírozása után gondolhatnánk”, és ezt számos, az ún. közvetítő irányzathoz sorolt jogtudós tételeivel bizonyítja. Sőt, a következő fejezetben azt a megállapítást is olvashatjuk, hogy „a két irányzat követői magasabb nézőpontból tekintve egy táborhoz tartoznak.” Mindkét irányzatra jellemző ugyanis az, hogy a jogtudományt alkalmazott tudománynak tekinti, amelynek tehát az a feladata, hogy a gyakorlati élet szükségleteit elégítse ki, és mindkét irányzat elfogadja a törvények primátusát, kötelező erejét. Ezzel szembenállóként ismerteti Nizsalovszky a szabad jogi iskolát és a Kelsen-féle tiszta jogtant, amelyek más premisszákból (pl. a jogszabályok történeti értelmezésének primátusa helyett az objektív értelmezésből) indulnak ki, és pl. az utóbbi képviselői (Kelsen, Sanders, stb.) odáig is eljutnak, hogy vitatják a jogtudomány gyakorlati feladatát, a jog fejlesztését is.

Az előadás (és a tanulmány) utolsó részében aztán a fenti iskolákat a magyar jogtudomány szempontjából értékeli, és kategorikusan megállapítja, hogy „sem a szabad jogi iskola, sem a Kelsen-féle jogtan követése nem alkalmas a magyar magánjog vagy a kereskedelmi jog művelési eszközéül. [...] A jogtudománynak csak akkor van önálló létjogosultsága, ha alkalmazott tudományként áll fenn, egyébként semmi egyéb nem lehet,

mint a filozófia rendszerének egy fejezete.” A jog lényegéről, a jogtudomány – és a jogoktatás – feladatáról írott sorai pedig ars poetica-értékűek, és hűen foglalják össze Nizsalovszky munkásságának – remélhetőleg e tanulmányból is kitűnő – legfőbb jellegzetességét, a jogalkalmazást segítő szándékot: „... tisztában kell lennünk azzal is, hogy tanítványainkat az élet számára neveljük [...] A gyakorlati élettel kapcsolatban nem álló elmélkedésekben találhatunk logikai örömet, szellemi gyönyörűséget, de ezen az úton nem tölthetjük be azt az igazi hivatásunkat, hogy az ügyvéd, a bíró előtt haladva olyan eszközökkel és olyan helyeken törjünk utat, amilyen eszközökkel és ahol a konkrét ügyek intézésével elfoglalt gyakorlati ember tőlünk várja a kezdeményezést, az útbaigazítást.”

Közéleti szerepek

A Debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi (később Jog- és Közigazgatástudományi) Kara fennállásának 39 esztendeje alatt kilenc rektort adott az egyetemnek. A professzorok közéleti szerepvállalásának ez volt az egyik legjelentősebb színtere. A rektori pozícióban elért eredmények egy részét a bevezetőben már felvillantottuk. Más elemeivel a professzorok az egyetem általános működését tették jobbá, vagy a nehéz időkben, a második világháborút közvetlenül megelőzően illetve az alatt, heroikus közdelemben vezették az intézményt, sokszor napról-napra megteremtve a szükséges feltételeket.

A rektori és egyéb közéleti szerepvállalások szempontjából Bacsó Jenő és Tóth Lajos munkásságát érdemes kissé megvilágítani.

Bacsó Jenőt 1938. június 13-án választották az egyetem rektorává, majd – a szokásokhoz híven – prorektor lett. A professzori kar nagy részéhez hasonlóan maga is aktív közéleti szerepet vállalt. A nagyerdei református egyházrészi körzet gondnokává választották, a II. számú adófelszólamlási bizottság elnöke volt, és elnökként vett részt a Debreceni Kölcsönös Segélyező Egylet igazgatóságának munkájában. Tudományos eredményeit az egyetemi katedra mellett a Tisza István Tudományos Társaság tagjaként, később I. osztályának helyettes elnökeként, majd elnökeként is ismertette.

Bacsót akkor választották az egyetem rektorává, amikor az fennállásának negyedszázados jubileumát ünnepelte, és abban az évben, amelyben a Református Kollégium négyszázéves fennállásának ünnepe is következett. A rektori tisztet nemcsak azért fogadta el, mert az reá nézve nagy megtiszteltetést jelentett, hanem azért, mert abban

kötelességteljesítést látott. Megválasztásakor az egyetem tradícióihoz való hűség mellett tett hitet: úgy vélte, akkor dolgozik jól, ha úgy jár el, mint a római magisztrátusok, akik elődeik jól bevált elveit vették át, és új intézkedéseket csak a legszükségesebb esetben, megfontoltan alkalmaztak. Maga is csak komoly szükség esetében óhajt az egyetem kormányzásában *novumot* alkalmazni. A rá váró rektori munka kapcsán kiemelte annak fontosságát, hogy a másik két vidéki egyetemmel fennálló baráti kapcsolatokat erősíteni kell, hiszen a küszöbön álló felsőoktatási reform során előfordulhat, hogy a vidéki egyetemeknek – amint fogalmazott – *“csaknem másodrangú szerep jut,”* s ezt csak közös fellépéssel lehet megakadályozni.

A rektorként töltött év különösen mozgalmas lett. Bár már az előző tanévekben előkészítették, a nemzetközi viszonyok és belső feszültségek miatt ebben az akadémiai ciklusban is elmaradt a Kollégium négyszázéves jubileumának teljes megünneplése. Az Egyetemi Tanács döntése alapján azonban az ünnepségek egy részét, így az egyetemi templom alapkövetését és három jeles reformátor, Huszár Gál, Komáromi Csipkés György, valamint Szenczi Molnár Albert szobrának felavatását 1939. április 27-én megtartották. Vitán felül állt, hogy a felépítendő épület egyházi tulajdonban marad annak ellenére, hogy az alapjául szolgáló telek egyetemi tulajdonban áll. A templom építésének költségeit egymás között megosztva viselte a Tiszántúli Református Egyházkerület, a debreceni református egyház, Debrecen szabad királyi város, valamint a magyar állam. A befolyt összegek felett – a felek rendelkezése értelmében – a közös jubileumi bizottság diszponált.

A feszült nemzetközi helyzet azonban 1938 őszén, az első bécsi döntéssel és az azt követő eseményekkel megnyugtatóbbra fordult. Azok az események, *“melyek folytán hazánk – Istennek hála – területben és népességben is gyarapodott, megaranyozták Egyetemünk 25-ik évét s egy szebb és jobb jövő reményét oltották szívünkbe.”* Ezt a változást az egyetem is örömmel nyugtázta. A debreceni felsőoktatás számára nagy kihívást jelentett e történelmi esemény. Egyrészt amiatt, mert *“az elszakított s nekünk ítélt területek, majd pedig a ruthén föld visszaszerzési munkálataiban való részvételre egyetemi hallgatóink s egyetemünk alkalmazottjai közül számosan önként jelentkeztek,”* másrészt azért, mert a felvidékről és Kárpátaljáról számos magyar hallgató érkezett az egyetemre, akik számára pótfélét is szükséges volt tartani, valamint egyéb körülményeiket (szállás, menza) is meg kellett oldani. Bacsó Jenő – felesége, továbbá a MANSZ által is felkarolt *“Magyar a magyarért”* gyűjtési akció támogatásával – ebben a feladatban is komoly szerepet vállalt. Bár az év elején pattanásig feszült a nemzetközi helyzet, és a belső viszonyok is robbanással fenyegettek,

Bacsó bölcs nyugalommal – és a diákság vezetőinek többszöri behívásával – úrrá lett a “faji-vallási” ellentéteken.

Bacsó rektori évében került először napirendre a gyógyszerészképzés megkezdése is, melyet első ízben a bölcsészkar kezdeményezett a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszternél. E kezdeményezéshez csatlakozott utóbb – teljes támogatásáról biztosítva azt – az orvostudományi kar is. Ugyanebben az akadémiai évben formálódott a Debreceni Egyetem Baráti Köre megalakításának gondolata is. A baráti kör megalakítása kapcsán többször visszatérő, hosszas vita folyt arról, vajon egy újabb tudományos egyesület alakuljon, vagy inkább közéleti egyesületre volna szükség. Az előbbit aztán hamarosan elsősorban arra hivatkozással vetette el az Egyetemi Tanács, hogy a tudományos élet szervezését a már létező Tisza István Tudományos Társaság megfelelően ellátja, azt megkettőzni vagy működési körét megosztani célszerűtlen és felesleges lenne. Az Egyetemi Tanács tagjai elsősorban azt emelték ki, hogy a baráti körnek “*olyan, eddig még megoldatlan feladatok képeznék kötelességét, amelyekről sajnos, gondoskodás alig történt*” (Darkó Jenő bölcsészdzékán szerint a végzett fiatalok egyetemhez kapcsolása, diákjóléti és kulturális célok, az egyetemi ifjúság támogatása pályadíjak kitűzésével; Csikesz Sándor prorektor szerint “*az egyetem érdekében érdekszférát*” teremteni, stb.).

Bacsó Jenő irányítása alatt az egyetem szervezete is fejlődésnek indult. Ekkor merült fel a bölcsészettudományi kar angol és kelet-európai történeti tanszéke létrehozásának szándéka, valamint ekkor kezdte meg működését az olasz nyelvi és irodalmi tanszék is. A bölcsészkar javaslatára ekkor merült fel az egyetem történetében először az egyetem ötödik, matematikai-természettudományi karának létrehozása. A javaslat azonban, amelynek célja elsősorban a természettudományos tanszékek megerősítése illetve új képzési területek bevezetése lett volna, azaz “*az egyetem tudományos felkészültségének növelését célozta*”, ekkor – “*indokolatlanság*” miatt – szinte azonnal le is került a Tanács napirendjéről. Korábban indult folyamat befejezéseként ekkor fogadta el az Egyetem Tanácsa a – megváltozott viszonyokhoz igazított, karonként (és a magyar vagy nem magyar állampolgárságra tekintettel) eltérő elemeket tartalmazó – doktori eskü új (a Jog- és Államtudományi Kar által kidolgozott és beterjesztett) szövegét, valamint az egyetemi tanárok és alkalmazottak ellen elrendelt fegyelmi eljárás lefolytatásának szabályzatát is.

Bacsó Jenő rektori évének kitöltése után – a legvéresebb háborús időszakot kivéve – további egy évtizedet töltött a debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán. Ezalatt, 1943-ban hatévi időtartamra kinevezést nyert az Országos

Felsőoktatási Tanács tagjai közé. Az egyetemet ekkor Hüttl Tivadarral, Jeney Endrével, Szentpéteri Kun Bélával és Szabó Dezsővel együtt képviselte.

Tóth Lajost az egyetemen töltött évtizedek alatt a szoroson vett professzori munka mellett kiemelkedően aktív közéleti szerepvállalás jellemezte. Számos közigazgatási és egyházi tisztséget töltött be – minden fórumon a legnehezebb feladatokat magára vállalva.

Bekapcsolódott az önkormányzati igazgatásba is: részt vett Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Debrecen szabad királyi város törvényhatósági bizottságának munkájában, tagja volt Debrecen város törvényhatósági kisgyűlésének, a kritikus időszakban ellátta a város anyagi helyzetének átvizsgálására létrehozott takarékosági bizottság elnöki tisztét. 1926-tól póttagként, 1930 ősztől a Debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem megválasztott képviselőjeként részt vett a magyar országgyűlés felsőházának munkájában is. Az év végén a debreceni Egységes Párt egyik elnöke lett, e működése során politikájának fő területe változatlanul a törvényhatósági élet maradt.

A református egyház igazgatásában – talán a családi hagyományoktól vezetve – úgyszintén jelentős szerepet vállalt. Évtizedeken át tagja volt a református egyház törvényhozó zsinatának, ellátta a Tiszántúli Egyházkerület világi al- (1918-tól), majd főjegyzői (1922-től) feladatait, majd a református egyház egyetemes konventjének tagjaként, 1931-től egyik jegyzőjeként is dolgozott. Az 1930-as években az egyházi fegyelmi ügyek rendes és rendkívüli bizottságának és a két protestáns egyház közös ügyeit intéző bizottságnak világi tanácsbírája, az egyetemes tanügyi bizottságban a jogi oktatásügyek előadója volt.

A rektorként töltött esztendeje viszont már betegséget és gyengeséget hozott, aminek következtében *“bölcsen megnyugodott abban, hogy megrongálódott egészségével herkulési munkára nem alkalmas és hálát adott az Istennek, hogy szolgálati évét bár nagyobb eredményt nem érve, de baj nélkül befejezhette.”* Ennek következménye, hogy az akadémiai évet lezáró rektori beszámolója is alapvetően pesszimista hangvételű: *“egyetemünk évtizedes törekvéseit illetőleg sajnos csak negatívumokat jelenthetek”, “az egész esztendő csendben, nyugalomban folyt le”,* illetve a tanévzáró ülés megnyitó szavai között: *“ez esztendő a nyugodt, odaadó munkának az esztendeje volt.”* A kitűzött célok közeli megvalósulásának reményét azonban még ekkor sem adta fel, hiszen a beszámolóban arról beszélt, hogy a Kollégium 1938-ban esedékes jubileumára talán elkészülhet az egyetemi templom, megvalósulhat a gazdasági akadémia egyetemhez kapcsolása, a két könyvtár egyesítése, és néhány nagy reformátor régóta tervezett szobrának Egyetem (akkor Tisza István) téri elhelyezése is. Céljait személyesen – betegsége és a körülmények negatív hatása dacára is –

töretlenül igyekezett megvalósítani. Végtelen humánumát, elhivatott segítőkészségét mutatja, hogy a kiemelkedő hallgatókat – az állam mellett (vagy helyett) – saját jövedelméből is támogatta: az 1934/35. tanévben kiírt pályamunkák karonként egy-egy legkiválóbb szerzőjét személyenként 50 pengő rektori különjutalomban részesítette. E célt szolgálta az is, hogy a diákok részére a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól jelentős összegű rendkívüli segílyt szerzett, valamint hogy a város vezető személyiségeit a végzett hallgatók elhelyezkedésének megkönnyítése céljából egyeztetésre hívta az egyetemre. Az eszmecsere résztvevői memorandumot készítettek, melyet az Egyetemi Tanács útján a kormányhoz terjesztettek fel.

A rektori évben – minden gazdasági nehézség és megszorítás ellenére – sikerült keresztülvinni néhány új alkalmazást. Ekkor került nyilvános rendkívüli tanárként a Jog- és Államtudományi Karra Szádeczky-Kardoss Tibor (Közgazdaságtani és pénzügytani tanszék), az Orvostudományi Karra Gyulai Zoltán (Fizikai tanszék), négy rendkívüli tanárt neveztek ki nyilvános rendes tanárrá, egy orvoskari oktatót rendkívüli tanárrá, kilenc oktatót pedig egyetemi magántanárrá habilitált az egyetem. A hallgatói létszám az I. félévben 1408, a II. félévben 1317 volt, amely az előző tanév hasonló adataihoz képest kb. 100-100 fős csökkenést mutatott. Bár a rektori évben csak nagyon szerény beruházásokra kerülhetett sor, az egyetem gazdálkodása – melyben nagy szerepe volt a Szentpéteri Kun Béla által vezetett gazdasági bizottságnak is – kiegyensúlyozott volt. Tóth Lajos rektorsága alatt (Neuber Ede, a bőrklinika professzora vezetésével) készült el az a hallgatói egészségmegőrzési felmérés és program, amely alapján a következő, 1935/36. tanévtől elkezdődhetett az egyetemi ifjúság egészségügyi vizsgálata, elsősorban *tuberculosis* elleni szűrése. Tóth Lajos rektori évében alakult meg a Debreceni Egyetem “Doctorainak Baráti Köre”. Megalakításától a rektori vezetés azt várta, hogy segítse az egyetem nagyobb támogatottságát, és képezzen “*elszakíthatatlan szellemi kapcsolatot*” az *alma mater* és volt hallgatói között.

A Debreceni Tudományegyetem jogászprofesszorai tevékenységének e rövid értékelése jól illusztrálja azt a sokszínű és tevékeny jelenlétet, amely a professzorokat a karhoz, az egyetemhez és a tudományhoz kapcsolta. A Debreceni Egyetem hajdani jogtanárai mind tanárként, mind tudósként, mind emberként méltó példaként állhatnak mai utódaik elé.

A habilitáció témaköréhez kapcsolódó publikációk

Grosschmid magánjoga - történeti értékek és aktualitások. In: Juhász Ágnes (szerk.): Grosschmid gondolatai és az új Magyar Ptk.. Miskolc: Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2013. pp. 11-24.

Iskolateremtők és iskolák: Képek a régi debreceni jogi kar professzori arcképcsarnokából. In: Balogh Elemér, Homoki-Nagy Mária (szerk.): Emlékkönyv Dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. 1018 p. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2010. pp. 83-95. (Acta Universitatis Szegediensis, ISSN 0324-6523. Acta Juridica et Politica, ISSN 0563-0606; Tom.73. fasc. 1-64.)

Hollósi Gábor: A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914-1949). JOGTÖRTÉNETI SZEMLE (1) pp. 68-70. (2009)

Grosschmid Béni és a magyar öröklési jog. In: Tóth Ádám (szerk.): Grosschmid Béni: Öröklött és szerzett vagyon - Közjegyzői Füzetek – Studia Notarialia Hungarica Tom. VIII. Budapest: Magyar Országos Közjegyzői Kamara, 2008. pp. 9-20.

Debreceni adalékok Nizsalovszky Endre életrajzához. DEBRECENI SZEMLE 2: pp. 240-251. (2007)

Nizsalovszky Endre (1894-1976). In: Szabó Béla (szerk.): A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949). 265 p. Debrecen: Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2006. pp. 71-141. (Historia Iuridicae Facultatis; 3.) 2. [köt.].

Bacsó Jenő: A polgári perjog tanára. In: Szabó Béla, Madai Sándor (szerk.): A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947). 300 p. Debrecen: DE Jog- és Államtudományi Intézet - Liceum Art, 2002. pp. 203-233. (Historia Iuridicae Facultatis; 1.)